

Lino Veljak

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
lveljak@ffzg.hr

Ortega y Gasset i Unamuno

Sažetak

Dvojica najznačajnijih i najutjecajnijih mislilaca u cjelokupnoj povijesti španjolske filozofije José Ortega y Gasset i Miguel de Unamuno uspoređuju se ponajprije kao protagonisti oslobađanja duha u Španjolskoj od tradicionalizma i provincijalnosti. Veoma je značajan doprinos obojice mislilaca suvremenoj filozofiji, uključujući posebice i filozofijsko promišljanje povijesti (u prvom redu Unamunov koncept intrahistorije i Ortegina koncepcija povijesnog perspektivizma).

Ključne riječi

José Ortega y Gasset, Miguel de Unamuno, španjolska filozofija, duh, tradicionalizam, emancipacija, intrahistorija, povijesni perspektivizam

José Ortega y Gasset i Miguel de Unamuno y Jugo nedvojbeno su dvojica najpoznatijih (a sudeći po nizu pokazatelja, kako se čini, i najvažnijih) španjolskih mislilaca prve polovine 20. stoljeća. To, dakako, nije jedino što im je zajedničko. Kao Španjolci oni su Mediteranci (a Španjolska je nedvojbeno integralan dio Mediterana, koliko god po mnogo čemu bila osebujna i razlikovala se od svih drugih sastavnica Sredozemlja, kao što se i svaki drugi dio Mediterana u većoj ili manjoj mjeri razlikuje od svih drugih): Mediteran nije tek primorje, tako da podatak prema kojemu se Unamuno rodio blizu atlantske obale (u Baskiji, u gradu Bilbao), kao ni podatak da je Ortega y Gasset ugledao svijet u dubokoj kastiljanskoj unutrašnjosti Iberskog poluotoka (u glavnom gradu Madridu), ne govore ništa protiv tvrdnje o njihovoj pripadnosti Mediteranu.¹ Obrnuto, uvjerljivosti njihova mediteranskog određenja jedva da štogod pridonose podaci o njihovim boravcima na samoj obali Sredozemlja (Ortega y Gasset se jedno vrijeme školovao u isusovačkom kolegiju u Malagi, dok je Unamuno u više navrata dulje boravio u gradovima na samoj obali, u Napulju i Marseillesu, te u njezinoj neposrednoj blizini, u Rimu i Firenci).²

*

Istraživanja predstavljena u ovom radu provedena su u okviru Potpore istraživanja »Političke teme u filozofiji Ortege y Gasset«, broj HP 022, voditelj doc. dr. sc. Tomislav Krznar, financirano od strane Sveučilišta u Zagrebu.

1

U prvobitnoj formi ovaj je rad bio izložen na splitskoj konferenciji *Mediteranski korijeni filozofije*, koja je 2014. bila posvećena Alberthu Camusu, još jednom mediteranskom mis-

liocu. Tom je prigodom naglašeno da Camusa spaja s Unamunom i Ortegom španjolsko podrijetlo njegove majke.

2

Za životopisne podatke o Ortegi y Gassetu usp. Franz Niedermayer, *José Ortega y Gasset*, Colloquium Verlag, Berlin 1959.; za Unamuna usp. Arturo Ramoneda, »Álbum«, u: Miguel de Unamuno, *Niebla*, Alianza Editorial, Madrid 1998.

Zajedničko im je, nadalje, što su se obojica odlučno suprotstavila frankizmu. Unamuno je kao rektor najznamenitijega španjolskog sveučilišta Salamanca čak i završio u frankističkom zatvoru, dok je Ortega y Gasset spašavao svoju slobodu dugogodišnjim izbjeglištvom, od Pariza, preko Nizozemske i Argentine pa do Portugala. Valja napomenuti, njihov antifašizam mora se promatrati upravo kao izravna posljedica onoga što ih čini bitnim misliocima moderne.

Naime, sve što je o njima rečeno može se ocijeniti sekundarnim u odnosu na ono što Unamuno i Ortega y Gasset čini bitnim misliocima španjolske (ali i europske) kulture: oni su – obojica, svatko na svoj način – dali odlučujuće doprinose emancipaciji španjolskog duha od tradicionalizma i učmalosti, čime započinje ulazak tog duha i u svjetsku filozofiju te, ima li se u vidu današnje stanje španjolskog građanstva, posebno u mediteranskom kontekstu, uspostavljanje njegove svjetsko-epohalne relevantnosti u vremenima temeljite ugroženosti čovječanstva od povratka pomahnitalog barbarstva (svejedno očitivalo se ono u nominalno vjerskom, zapravo pseudoreligioznom, bilo kršćanskom bilo islamskom, ili pak u sekularno-konzumerističkom obličju). Nije nipošto slučajno što se jedna od konzekvencija njihova mišljenja objelodanila u već spomenutom jednoznačnom protivljenju španjolskoj varijanti fašizma. No, to je tema koja se ovdje ne može temeljitije elaborirati.

Duh u Španjolskoj

U srednjem je vijeku Španjolska, tada najvećim dijelom pod arapskom vlašću, bila ona europska zemlja u kojoj je filozofija (ali jednako važi i za znanosti te kulturu uopće) cvjetala u većoj mjeri nego u bilo kojem drugom dijelu kontinenta.³ Ta ocjena posebno važi za razdoblje koje prethodi nastupu zrele skolastike (Albert Veliki, Toma Akvinski, i dr.), koja se, uostalom, konstituira upravo u suočavanju s filozofijskim i teologijskim stvaralaštvom razvijenim ponajprije na Iberskom poluotoku (ili bar posredovanim recepcijom i razvijanjima do kojih je došlo na tom poluotoku; da se i ne spominje podatak prema kojemu je primjerice Aristotel dospio do srednjevjekovne Europe upravo posredstvom prijevoda, ponajprije onih u Toledu).⁴ Međutim, početak novovjekovlja, u Španjolskoj obilježen dovršetkom *reconquiste*⁵ (koju se, ne bez razloga, nerijetko ocjenjuje kao prvi novovjekovni genocid na tlu Europe),⁶ obilježen je rastućom provincijalizacijom i sljedstvenom marginalizacijom duha, ponajprije na planu filozofije. Španjolska je vodeći europski imperij u ranom novovjekovlju. Vrhunski dosezi španjolske kulture (književnosti, likovne umjetnosti, itd.) tog razdoblja ostaju trajnom baštinom čovječanstva – ali filozofija, sasvim sigurno ne i bez izravnih utjecaja vazda budne Inkvizicije, stagnira u skolastičkoj učmalosti.⁷ Najznačajniji španjolski mislilac do 20. stoljeća je isusovac Francisco Suárez, teolog, filozof i pravnik (1548.–1617.), poznat kao *doctor eximius*. Nedvojbeno najznačajniji skolastičar ranog novovjekovlja, među ostalim poznat po svom pokušaju sinteze skotističkog realizma i nominalističkog nauka kakav je razvio Ockham, Suárez ipak ostaje u granicama tomističkog pravovjerja što ga definira i nadzire inkvizicija (ali ni to ga nije spasilo od sumnjičenja dominikanca Avendaña, Vázquez i Lessiusa, koji su cenzurirali njegove prve spise). I koliko god Suárez bio značajan po (naknadnom, s distancom od puna dva stoljeća očitovanom) utjecaju svoje teorije, prema kojoj božanski autoritet ne može pripadati vladaru bez suglasnosti naroda, na oslobađanje južnoameričkih kolonija od monarhističkog apsolutizma (što je posebno jasno dokumentirano u slučaju Svibanjske revolucije u Argentini),⁸ a po svemu sudeći i na oblikovanje Rousseauove

teorije društvenog ugovora, nedvojbeno je da čak ni takvi emancipacijski potencijali njegova mišljenja u samoj Španjolskoj nisu dolazili do izražaja, te da je duh kakav je prebivao na Iberskom poluotoku bio izrazito impregniran tradicionalizmom.

Unamuno

Tek će 20. stoljeće izvući španjolski duh iz učmalosti. I upravo su Ortega y Gasset i Unamuno odigrali odlučujuće uloge u procesu emancipacije duha od tradicionalizma i provincijalizma. U vremenskom smislu primat pripada Unamunu, uostalom, devetnaest godina starijemu od Ortege y Gasset. Naime, uz Pía Baroju i Ramira de Maeztua, Unamuno je utemeljitelj (ili bar jedan od vodećih predstavnika) tzv. Generacije '98, intelektualnog pokreta koji je korjenito doveo u pitanje naslijeđene oblike i samorazumljivosti španjolskog društva i povijesti.⁹ Ortega y Gasset nadovezat će se na u tom pokretu oblikovanu tendenciju izlaska iz učmalosti, te će joj – podjednako kao i Unamuno u svojim djelima *O tragičnom osjećanju života*, *Agonija kršćanstva*¹⁰ i *Život Don Quijotea i Sancha* – dati bitne dimenzije intelektualne produbljenosti i misaone dubine, posebice u znamenitoj *Pobuni masa*.¹¹

3

Usp. detaljno dokumentiran kritički prikaz stanja i razvitka duha u srednjovjekovnoj Španjolskoj u: Hans-Peter Hebel, *Christen, Juden und Muslime. Das Spanien der drei Kulturen*, BücherWerkstatt, München 2014.

4

Usp. npr. Juan César Santoyo, *La traducción medieval en la Península Ibérica. Siglos III-XV*, Universidad de León, León 2009.

5

Reconquista je oznaka za proces oslobađanja Španjolske od arapske vlasti, koji je bio popraćen i protjerivanjem nekršćanskog stanovništva. Usp. Joseph F. O'Callaghan, *Reconquest and Crusade in Medieval Spain*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2003.

6

Usp. npr. <http://www.malagahoy.es/article/ocio/61452/estamos/condiciones/afirmar/la/reconquista/fue/genocidio.htm>; http://www.fisicamente.net/SCI_FED/index-1842.htm; http://www.migraciones.altervista.org/0aproposicionamiento/ebrei_di_spagna.html (sve posjećeno u rujnu 2015.). Češće se, ipak, *reconquista* definira kao etničko čišćenje (npr. <http://www.encyclopedia.it/re/reconquista.html>, posjećeno u listopadu 2015.).

7

Usp. Alain Guy, *Historia de la filosofía española*, Anthropos, Barcelona 1985. No, želimo li biti pravedni, ne bismo smjeli ignorirati (teologijski i religiologijski iznimno relevantno) cvjetanje misticizma u Španjolskoj 16. stoljeća, ponajprije vezano uz imena Tereze Avil-

ske i Ivana od Križa, koje ipak u dimenziji filozofije – okovane ograničenjima skolastike – nije rezultiralo učincima sjevernoeuropskog misticizma (usp. Jean Canavaggio, Bernard Darbord, *Historia de la literatura española, II: El siglo XVI*, Ariel, Barcelona 1994.).

8

Usp. Diego Abad de Santillán, »La Revolución de Mayo: Factores convergentes y determinantes«, u: *Historia Argentina*, Tipográfica Editoria Argentina, Buenos Aires 1965., posebno str. 391.

9

Usp. Maria del Carmen Peña, *Pintura de paisaje e ideología: la generación del 98*, Taurus, Madrid 1983.

10

Znakovito je da su ove dvije knjige, *Del sentimiento trágico de la vida* (objavljena 1912.) i *La agonía del cristianismo* (objavljena 1931.), dospjele na vatikanski *Index librorum prohibitorum*.

11

Usp. José Ortega y Gasset, *Pobuna masa*, Golden marketing, Zagreb 2003. Navedeno izdanje ne predstavlja prvi prijevod ove Ortegine knjige na hrvatski ili neki srodan jezik (prevoden je i prije Drugoga svjetskog rata). Inače od Ortege su u hrvatskim prijevodima dostupna sljedeća djela: *Što je filozofija?* (Demetra, Zagreb 2004.), *O ljubavi*. *O tehnici* (Dubrava, Zagreb 1944.), *Studije o ljubavi* (Demetra, Zagreb 2009.), *Dehumanizacija umjetnosti i drugi eseji* (Litteris, Zagreb 2007.) i *Meditacije o Quijoteu* (Demetra, Zagreb 2008.). Unamunovo glavno (ili najpoznatije) djelo prevedeno je na srpski pod

Za razliku od duha pozitivizma, koji je koncem 19. i početkom 20. stoljeća tendenciju emancipacije od tradicionalizma diljem Europe impregnirao naivnom vjerom u svemoć znanstveno-tehničkog napretka zasnovanoga na razumu,¹² ni Unamuno ni Ortega y Gasset ne dijele pozitivističke iluzije, što u Španjolskoj obistinjenom vraćanju duha vlastitim potencijalima, dakle sebi samome, pridaje dodatnu bitnu kvalitetu: izlazak iz učmalosti predmodernog svijeta ne zbiva se u obliku upadanja u robovanje iluzijama koje u značajnoj mjeri obilježavaju modernizaciju.

U tom smislu vrijedi naglasiti Unamunovu kritiku pozitivizma, koja se organski nadovezuje na njegovu kritiku platonizma i skolastike. Unamunovo mišljenje nije bilo obilježeno sistematičnošću; on nipošto nije bio filozof sistema, već bi se prije moglo reći da je njegova filozofija bitno bila prožeta htijenjem da se nasuprot svih filozofijskih sistema afirmira vjera u sebe. Premda formiran ne samo pod utjecajem hegelovstva nego u značajnoj mjeri i pod utjecajem racionalizma (koji je koncem 19. stoljeća definitivno poprimio obličje pozitivizma), Unamuno je pred kraj 19. stoljeća, točnije 1897. godine – suočivši se s dubokom religioznom krizom – odlučno preispitao temeljne postavke zapadnjačke filozofije: prema njegovim uvidima ona obuhvaća cjelinu svega što jest ali iz tog obzora isključuje propitivanje samoga subjekta mišljenja. Pod utjecajem njemačkoga kritičkog teologa Adolfa (von) Harnacka¹³ Unamuno će se posebno odlučno suprotstaviti pozitivističkom racionalizmu, i to na način koji će ga učiniti jednim od značajnijih anticipatora egzistencijalističke filozofije kakva će sredinom 20. stoljeća postati iznimno popularnom (a upravo će u kontekstu te popularnosti i Unamunovo djelo privući pozornost šire intelektualne javnosti).¹⁴

Plod Unamunove kritike dominantnih smjerova zapadnjačke filozofije očituje se među ostalim u njegovom konceptu *intrahistorije*, koji je on oblikovao još prije svojega zaokreta iz 1897. u djelu *Povratak čistom španjolskom književnom jeziku (En torno al casticismo)*.¹⁵ Predmet intrahistorije jest cjelina onoga što se zbilo (a što nije historiografski zapisano). Riječ je o onoj nevidljivoj pozadini vidljive, zapisane, službene Povijesti, o onome što je ostalo u sjeni tzv. velikih zbivanja. Historiografska relevantnost takvog pristupa možda najjasnije dolazi do izražaja u kasnijim reinterpetacijama pojma ‘intrahistorija’, kada taj pojam počinje označavati historiju marginaliziranih kolektiviteta, ljudi i naroda bez povijesti, koji posjeduju tek usmenu predaju i životne historije, te se to nezapisano nasljeđe treba uzeti u obzir kao bitna nadopuna službenih historiografija.¹⁶

No, historiografska relevantnost Unamunove koncepcije intrahistorije ne bi trebala zasjeniti njezine filozofijske dosege koji se, dakako, prvenstveno odnose na područje filozofijskog pristupa povijesti (ili, u redukcionističkoj disciplinarnoj klasifikaciji, na granu filozofije povijesti). Nasuprot tradicionalističkom pristupu povijesnom događanju obilježenom zanemarivanjem zbiljskog života proizvođača života, a to su dakako individue i skupine u protjecanju vremena, pristupu koji u boljim varijantama afirmira bilo ideju napretka bilo pak ideju cikličkog gibanja a u skućenijim varijantama – najčešće trijumfalistički i glorifikatorski, a ponekad i viktimizistički – inzistira na povijesti koju oblikuju vladari, vojskovođe i drugi tzv. povijesni velika ni. Ovakav pristup u sebi posjeduje potencijal razotkrivanja logike historije kao nepovijesnog reproduciranja odnosa dominacije i tlačenja. Utoliko otvara prostor zbiljskog (ne tek teorijskoga, već, bar potencijalno, i praktičkoga) razlikovanja između historijske učmalosti i zbiljske povijesti kao povijesti oslobađanja od zatečenih odnosa odnosno kao prijelaza iz bespovijesnoga ili još-ne-povijesnoga u povijesno zbivanje.¹⁷

Značenje Unamunovih priloga filozofiji povijesti postat će jasno tek ako se uzme u obzir da filozofija u Španjolskoj nije do Unamuna u ozbiljnijem smislu tematizirala pitanje o povijesti te da ona, čak ni općenito, dospjela niti do prosvjetiteljsko-racionalističko-pozitivističke inačice modernosti, već je zastala u skolastičko-neoskolastičkoj rutini.¹⁸ Unamunov pristup ne predstavlja tek nekakav modernistički raskid s tradicionalizmom, nego istodobno i iskorak iz modernističkih samorazumljivosti, poput primjerice vjere u svećenicu razuma i ignoriranja nužnosti razlikovanja razuma od uma.

Ortega y Gasset

Mladi od dvojice vodećih španjolskih mislilaca 20. stoljeća José Ortega y Gasset u široj je intelektualnoj javnosti još poznatiji od Unamuna.¹⁹ Svoju kritiku tradicionalizma on nije utemeljio referirajući se na provincijalnost dotadašnje španjolske filozofije, nego prvenstveno na suočavanju s antičkom filozofijom. U tom smislu posebno se ističu kako njegova kritika Platonova

naslovom *Tragično osećanje života* (Kultura, Beograd 1967); novi prijevod pod naslovom *O tragičnom osećanju života* objavio je 1990. beogradski izdavač Dereta. Hrvatski prijevod pod naslovom *O tragičnom osjećanju života* objavila je zagrebačka izdavačka kuća Alfa tek 2002. (novi prijevod pod naslovom *O tragičkom čuvstovanju života* objavila je 2010. izdavačka kuća Demetra). Nakon toga prevedena su i Unamunova djela *Ljubav i pedagogija* (Demetra, Zagreb 2004.), *Agonija kristijanizma* (Demetra, Zagreb 2007.) te *Život Don Quijota i Sancha* (Demetra, Zagreb 2008.). Ranije je prevedena i Unamunova *Magla* (*Magla: roman ili nivola*, Demetra, Zagreb 2000.)

12

Ta se naivna vjera obično definira kao skup iluzija; riječ je o iluzijama koje su plod prosvjetiteljstva 18. stoljeća, preciznije, plod onoga smjera prosvjetiteljstva koji u razumu i pozitivnoj znanosti vidi ključ razrješenja svih problema (a koji je posebice svojstven francuskom duhu prosvjećenosti, kakav mogu reprezentirati Voltaire i, najradikalniji od svih, Condorcet, te koji svoje konačne konzekvencije zadobiva u »pozitivnoj filozofiji« Auguste Comtea). Usp. npr. Pierre-André Taguieff, *Le Sens du progrès. Une approche historique et philosophique*, Flammarion, Pariz 2006.

13

O djelu ovoga manje poznatog protestantskog profesora teologije, najznačajnijega po istraživanju povijesti kršćanskih dogmi (najpoznatijega u široj javnosti kao akademskog učitelja Dietricha Bonhoeffera) usp. Kurt Nowak, Otto Gerhard Oexle, Trutz Rendtorff, Kurt-Victor Selge (ur.), *Adolf von Harnack. Christentum, Wissenschaft und Gesellschaft*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2003.

14

Opsežnu i uvjerljivu argumentaciju u prilog ocjene prema kojoj se Unamuno ima smatrati jednim od očeva egzistencijalizma daje Jesús-Antonio Collado (usp. *Kierkegaard y Unamuno: la existencia religiosa*, Ed. Gredos, Madrid 1962.).

15

Usp. Miguel de Unamuno, *En torno al casticismo*, Espasa-Calpe, Madrid 1968. To se djelo ponekad promatra u uskoj povezanosti s djelom Ortega y Gasseta *Španjolska bez kičme (España invertebrada)* iz 1921., kako to čini npr. Celso Medina u spisu »Intrahistoria, cotidianitat y localidad« (usp. http://www.scielo.cl/scielo.php?pid=S0718-04622009002000098&script=sci_arttext, posjećeno u listopadu 2015.)

16

Usp. npr. María Dolores Pérez Murillo (ur.), *Historia Socio-Política de América Latina a través del cine extranjero. La visión del Norte*, IEPALA, Madrid 2009.

17

Usp. razlikovanje povijesti od historije kakvo je oblikovao Milan Kangrga, npr. u poglavlju pod naslovom »Povijest i historija«, u: *Praksa-vrijeme-svijet*, Nolit, Beograd 1984. (a u završnoj – historijski aplikativnoj – formi u djelu *Izvan povijesnog događanja*, Feral Tribune, Split 1997.).

18

Usp. Gustavo Bueno, *España frente a Europa*, Alba, Barcelona 1999.

19

O životnosti današnje recepcije filozofije Ortega y Gasseta svjedoči među inim djelima i talijanski zbornik koji su uredili Lorenzo Infantilino i Luciano Pellicani pod naslovom *Attualità di Ortega y Gasset*, Le Monnier, Firenze 1984.

natpovijesnog objektivizma koji zadobiva jasna obilježja dogmatizma, tako i ovom prvom smjeru kritike komplementarna kritika kojoj je podvrgao sofiste, Platonove konkurente i antagoniste, uočavajući u njihovim skepticizmom prožetim učenjima neprihvatljive i neodržive oblike subjektivizma i relativizma. U antitezi spram apsolutizma i relativizma (podjednako neprihvatljivih i podjednako jednostranih) on će (uz niz relevantnih i višestruko utjecajnih doprinosa filozofijskoj antropologiji, socijalnoj filozofiji, filozofiji tehnike, filozofiji prava, pa čak i jednoj sasvim egzotičnoj disciplini koja bi se mogla imenovati kao filozofija lova, itd.) oblikovati svoju inačicu osebujna povijesnog mišljenja. Riječ je o *povijesnom perspektivizmu*,²⁰ koncepciji prema kojoj se povijesni proces može razumjeti ukoliko se analizira polazeći od različitih perspektiva, pri čemu raznolikost perspektiva omogućuje cjelovitiju i objektivniju sliku zbiljnosti.²¹

Koncepciju perspektivizma Ortega y Gasset u sustavnijem obliku elaborira u *Temi našeg vremena*,²² pri čemu se povijesni perspektivizam iskazuje kao posredovanje (tj. ukidanje jednostranosti) racionalizma i relativizma: univerzalna istina kakvu zastupa racionalizam lišena je dimenzije individualnog života, dok je važenje istine kakvu oblikuje relativizam (u antici razvijen u sofističkom okružju, danas osobito omiljen zastupnicima stanovitih tipova postmodernizma) ograničeno isključivo na mene. Kao što relativizmu nije alternativa apsolutistički i apsolutizirajući (kvazi)univerzalizam, tako ni racionalizmu nije alternativa bilo kakav iracionalizam. Pomirenje općega i posebnoga/pojedinačnoga nadaje se u istini perspektive, dakle takvoj istini koja važi u određenoj perspektivi a ujedno je i komplementarna s drugim perspektivama. Filozofijski, perspektivizam se artikulira kao afirmacija kvalitete života shvaćenoga kao korjenite zbiljnosti svakoga ljudskog bića ponaosob.

Što to zapravo znači? Umjesto odgovora na to pitanje, može se uputiti na jednu recentnu indikaciju. Na koji se način paradigma povijesnog perspektivizma može primijeniti na povijesno mišljenje u kojemu se (historiografski posredovana) nedavna prošlost povezuje sa sadašnjošću (koja se daje sociologijski istražiti) te prosvjeđujući glasovi klasika povezati s pripovijestima (upravo anegdota) iz običnog života naših suvremenika recentno pokazuje među ostalima Martín Alonso, upućujući posebice na didaktičku vrijednost pristupa Ortege y Gassetu.²³ Paralele s Unamunovom koncepcijom intrahistorije nameću se same o sebe. Alternativa apsolutističkom univerzalizmu nije niti može biti individualistički relativizam, a viša sinteza ne može niti smije biti pokriće za zapostavljanje onoga što život uistinu jest i što može postati. Konzekvencije takva ukidanja lažnih alternativa na praktičko-povijesnom planu iskazuju se u obliku Ortegine afirmacije nužnosti potpune emancipacije individue, ali ne na način egoističkog individualizma, već s naglaskom na organskom jedinstvu emancipacije i odgovornosti, popraćenom izričito socijalističkim konotacijama (pri čemu se prema Ortegi y Gassetu socijalizam bezuvjetno mora osloboditi kako sindroma obožavanja države tako i ekstremnog egalitarizma).

Zaključno

Miguel de Unamuno i José Ortega y Gasset nipošto nisu tek predmet istraživanja novije španjolske (ili čak i novije europske) filozofije. Oni to nisu ni u sekundarnom smislu, nego tek u onoj mjeri u kojoj svi mjerodavni mislioci uvijek predstavljaju i predmet istraživanja u dimenziji povijesti filozofije. Primarno i bitno, obojica su, svaki na svoj način, mislioci koji su španjolsku filozofiju doveli na svjetsku scenu, a to ponajprije znači sljedeće: i Ortega y

Gasset i Unamuno su aktualni i inspirativni predstavnici moderne filozofije, živi u mjeri u kojoj kritičko mišljenje još uvijek nije kapituliralo pred sve agresivnijim najezdama bezumlja.

Bibliografija

Diego Abad de Santillán, »La Revolución de Mayo: Factores convergentes y determinantes«, u: *Historia Argentina*, Tipográfica Editoria Argentina, Buenos Aires 1965.

Martín Alonso, »No tenemos sueños baratos«. *Una historia cultural de la crisis*, Anthropos, Barcelona 2015.

Gustavo Bueno, *España frente a Europa*, Alba, Barcelona 1999.

Jean Canavaggio, Bernard Darbord, *Historia de la literatura española, II: El siglo XVI*, Ariel, Barcelona 1994.

Jesús-Antonio Collado, *Kierkegaard y Unamuno: la existencia religiosa*, Ed. Gredos, Madrid 1962.

John T. Graham, *Theory of History in Ortega y Gasset: »The Dawn of Historical Reason«*, University of Missouri Press, Columbia, MO 1997.

John T. Graham, *The Social Thought of Ortega y Gasset: A Systematic Synthesis in Postmodernism and Interdisciplinarity*, University of Missouri Press, Columbia, MO 2001.

Alain Guy, *Historia de la filosofía española*, Anthropos, Barcelona 1985.

Hans-Peter Hebel, *Christen, Juden und Muslime. Das Spanien der drei Kulturen*, Bücher-Werkstatt, München 2014.

Lorenzo Infantilino, Luciano Pellicani (ur.), *Attualità di Ortega y Gasset*, Le Monnier, Firenze 1984.

Milan Kangrga, *Praksa-vrijeme-svijet*, Nolit, Beograd 1984.

Milan Kangrga, *Izvan povijesnog događanja*, Feral Tribune, Split 1997.

Jean-Claude Lèveque, *Forme della ragione storica: la filosofia di Ortega y Gasset come filosofia europea*, Trauben, Torino 2008.

Franz Niedermayer, *José Ortega y Gasset*, Colloquium Verlag, Berlin 1959.

20

Jedan od najplodnijih istraživača filozofije Ortege y Gasseta John T. Graham definirao je njegovu poziciju kao ranu postmodernu anticipaciju nove interdisciplinarnog metode društvenih istraživanja koju stručnjaci mogu koristiti u raznovrsnim područjima (usp. *The Social Thought of Ortega y Gasset: A Systematic Synthesis in Postmodernism and Interdisciplinarity*, University of Missouri Press, Columbia, MO 2001.). U pogledu filozofije povijesti iznimno je instruktivno i djelo istog autora *Theory of History in Ortega y Gasset: »The Dawn of Historical Reason«*, University of Missouri Press, Columbia, MO 1997. Za tu je problematiku također relevantan i Jean-Claude Lèveque (usp. njegovo djelo *Forme della ragione storica: la filosofia di Ortega y Gasset come filosofia europea*, Trauben, Torino 2008.).

21

Ima li se u vidu ta koncepcija povijesnog perspektivizma, moglo bi se, po svojoj prilici posve legitimno, postaviti pitanje nije li Orte-

ga y Gasset pravi otac (ili bar djed) pluriperspektivizma kakav se oblikovao u teorijskom utemeljenju naše bioetičke koncepcije, danas nadmoćne paradigme interdisciplinarnog i transdisciplinarnog povezivanja filozofije s drugim mjerodavnim pristupima bitnim pitanjima života. No, svjedoci i sudionici rađanja ideje pluriperspektivizma postići će vjerojatno potpun konsenzus oko ocjene prema kojoj sadržajna homolognost Ortegin koncepcije s pluriperspektivizmom nije popraćena i bilo kakvim (a posebno ne izravnim) utjecajem Ortege y Gasset na proces rađanja pluriperspektivističkog zasnivanja bioetike.

22

Usp. José Ortega y Gasset, *El tema de nuestro tiempo*, Tecnos, Madrid 2002.

23

Usp. Martín Alonso, »No tenemos sueños baratos«. *Una historia cultural de la crisis*, Anthropos, Barcelona 2015., posebno str. 13.

Kurt Nowak, Otto Gerhard Oexle, Trutz Rendtorff, Kurt-Victor Selge (ur.), *Adolf von Harnack. Christentum, Wissenschaft und Gesellschaft*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2003.

Joseph F. O'Callaghan, *Reconquest and Crusade in Medieval Spain*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2003.

José Ortega y Gasset, *O ljubavi. O tehnicima*, Dubrava, Zagreb 1944.

José Ortega y Gasset, *El tema de nuestro tiempo*, Tecnos, Madrid 2002.

José Ortega y Gasset, *Pobuna masa*, Golden marketing, Zagreb 2003.

José Ortega y Gasset, *Što je filozofija?*, Demetra, Zagreb 2004.

José Ortega y Gasset, *Dehumanizacija umjetnosti i drugi eseji*, Litteris, Zagreb 2007.

José Ortega y Gasset, *Meditacije o Quijoteu*, Demetra, Zagreb 2008.

José Ortega y Gasset, *Studije o ljubavi*, Demetra, Zagreb 2009.

Maria del Carmen Peña, *Pintura de paisaje e ideología: la generación del 98*, Taurus, Madrid 1983.

María Dolores Pérez Murillo (ur.), *Historia Socio-Política de América Latina a través del cine extranjero. La visión del Norte*, IEPALA, Madrid 2009.

Arturo Ramoneda, »Álbum«, u: Miguel de Unamuno, *Niebla*, Alianza Editorial, Madrid 1998.

Juan César Santoyo, *La traducción medieval en la Península Ibérica. Siglos III-XV*, Universidad de León, León 2009.

Pierre-André Taguieff, *Le Sens du progrès. Une approche historique et philosophique*, Flammarion, Paris 2006.

Miguel de Unamuno, *Tragično osećanje života*, Kultura, Beograd 1967.

Miguel de Unamuno, *En torno al casticismo*, Espasa-Calpe, Madrid 1968.

Miguel de Unamuno, *O tragičnom osećanju života*, Dereta, Beograd 1990.

Miguel de Unamuno, *Magla (Magla: roman ili nivola)*, Demetra, Zagreb 2000.

Miguel de Unamuno, *O tragičnom osjećanju života*, Alfa, Zagreb 2002.

Miguel de Unamuno, *Ljubav i pedagogija*, Demetra, Zagreb 2004.

Miguel de Unamuno, *Agonija kristijanizma*, Demetra, Zagreb 2007.

Miguel de Unamuno, *Život Don Quijota i Sancha*, Demetra, Zagreb 2008.

Miguel de Unamuno, *O tragičkom čuvstvovanju života*, Demetra, Zagreb 2010.

Lino Veljak

Ortega y Gasset and Unamuno

Abstract

Two most important and most influential thinkers in the history of Spanish philosophy José Ortega y Gasset and Miguel de Unamuno were compared, in the first line as a protagonists of the process of emancipation of the spirit in Spain from traditionalism and provincialism. Both thinkers gave very important contributions to contemporary philosophy, including the philosophical reflection of history (especially Unamuno's conception of intrahistory and Ortega's conception of historical perspectivism).

Key words

José Ortega y Gasset, Miguel de Unamuno, Spanish philosophy, spirit, traditionalism, emancipation, intrahistory, historical perspectivism